

Trys kryžiai vienija tris tautas

Lietuvių, latvių ir lenkų katalikybė vienijanti Trijų Kryžių kalno liaudies pamaldumo praktikos vieta, šalims integruojantis į Europos Sąjungą

HABL. DR. ALFONSAS MOTUZAS

Lenkijoje, Liublino katalikiškajame universitete, 2004 m. lapkričio 19-20 d. vyko tarptautinis simpoziumas „Lenkija ir Lietuva – dvasinis paveldas Europoje“. Dalyvavo Liublino, Varšuvos, Krokuvos ir Kauno Vytauto Didžiojo universitetų teologai.

Šiandien Latvija, Lietuva ir Lenkija yra paskutinės katalikiškosios Europos šiaurinės valstybės. Ištakos integracijai į Vakarų Europą įtakos turėjo kontrreformacija bei veržlus XVII-XX amžiaus istoriniai geopolitiniai įvykiai. Tai metas, kai Latvija, Lietuva ir Lenkija užėmė svarbią vietą Katalikų Bažnyčios istorijoje.

Latvijoje vyraujanti religija – protestantizmas. Tik jos etnografinis regionas Latgalija yra katalikiškas, kurio centrai yra Agluona, Daugpilis ir Rezeknė. Katalikišką Latviją (Latgaliją) ir Lietuvą iš šiaurės supa protestantiškos Estija, Latvija bei Skandinavijos šalys, o iš rytų – stačiatikiškos Rusija ir Baltarusija. Vakaruose Lietuva ribojasi su kaimynine katalikiška Lenkija. Šiandien, kada didesnėji dalis Europos šalių integruojasi į Europos Sąjungą, saviti Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos religiniai/geopolitiniai ir kultūriniai saitai, kurie nuo krikščionybės pradžios vienijo ir šiandien vienija šias tautas, tampa ypač reikšmingi, išsaugant šių tautų tautinį identitetą bei dvasinę laisvę.

Kyla klausimas – kas ties religiniai/geopolitiniai ir kultūriniai saitai? Tai unikali katalikiškos liaudies pamaldumo praktikos, kurios gimė kontrreformacijos, karų su turkais, švedais, rusais bei carinės okupacijos metu. Jų kilmės atskleidžia Katalikų Bažnyčios istorijos, liturgijos ir etnologijos mokslai.

Pasaulyje yra kraštų, kur katalikybė įleidusi žymiai gilesnes šaknis nei Lietuvoje, Lenkijoje bei Latvijoje, bet tokios liaudies pamaldumo praktikos, kokią turi šios trys šalys, niekur nesutiksi. Tai Trijų Kryžių kalno kultas Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje. Lenkijoje jis yra Kazimierz Dolny, Lietuvoje – Vilniuje bei Latvijoje – Agluonoje. Prie kiekvieno jų Gavėnios metu atvyksta piligrimų grupės, kurios čia „Graudžių verksmų“ maldomis ir giesmėmis meldžiasi.

Norint detaliau pažinti šias latvių, lietuvių ir lenkų šventoves, reikia žinoti jų istorinę kilmę, įsteigimo sąlygas. Etnografiniai katalikiškoje Europoje toliausias šio pamaldumo taškas yra šiaurės rytuose – Agluonoje (Latvija), žemiausias – Vilniuje (Lietuva) ir Europos pietryčiuose – Kazimierz Dolny (Lenkija).

Trijų Kryžių kalnas Agluonoje

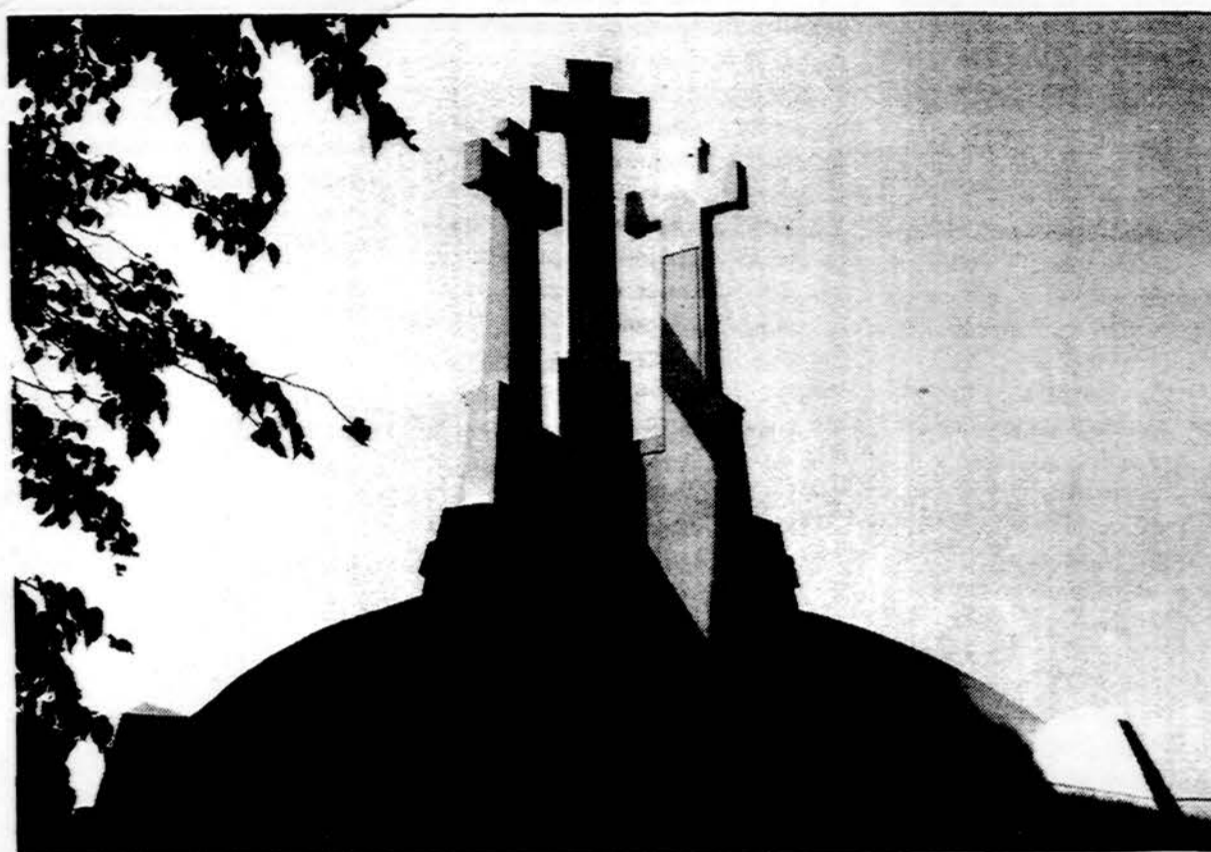
Agluona yra Latvijos etnografinio Latgalos regiono miestas, įsikūręs tarp eglėnų, pelkių ir dviejų ežerų. Pavadinimas kilo nuo latviško žodžio „aglenia“ – eglė. Čia 1700 m. dideliame miške Vitebsko izdininko žmona Eva Šostovicka pastatė medinę bažnyčią ir vienuolyne dominikonams, kuriuos pakvietė iš Liublino ir Vilniaus bei pavadė skelbti jiems protestantiškoje latvių tautoje šventąjį katalikų tikėjimą. Tais pačiais metais popiežius Inocentas XII (1691–1700) šią šventovę patvirtino. Bažnyčioje vienuoliai padėjo Dievo Motinos paveikslą kopiją atvežti iš Trakų ir pradėjo švęsti Švč. M. Marijos į Dangų Ėmimo šventę. Dėl stebuklingų išgyjimų prasidėjo pirmosios maldininkų kelionės į Agluoną. 1768–1780 m. buvo pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, vienuolynas, šventoriaus tvora su 6 vartais ir juose įrengtu kalvarijų Kryžiaus kelių bei išpūdingu Trijų Kryžių kalnu, po turkų ir rusų karų 1708–1711 metais siautusiems marams atminti.

1856 m. caro valdžios nutarimu dominikonai už dalyvavimą 1831 metų sukilime iš Agluonos buvo išvaryti. Sovietmečiu bažnyčia aptarnavo parapajų 1980 m. popiežius Jonas Paulius II Agluonos bažnyčiai paskyrė titulą „Bazilica minoris“.

Šiandien Agluonos šventovė gyvuoja. Kaip ir anksčiau, čia atvyksta gausūs maldininkai ne tik iš Latvijos, bet ir iš Lietuvos bei Lenkijos. Šalia Marijos paveikslu, ypač čia gerbiamas Trijų Kryžių kalnas, ant kurio maldininkai gieda „Graudžių verksmų“ giesmes.

Trijų Kryžių kalnas Vilniuje

Vilniaus Trijų Kryžių kalnas seniau buvo vadinamas Pilkuoju. Jo kilmė apipinta legendomis. Viena iš legendų kalba, kad Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo valdymo metais, žygio į Maskvą metu (t.y. 1368 m.), Vilniaus miestiečiai pagonyms nužudė 14 vienuolių pranciškonų. Legenda apie kankinius prigijo dėl to, kad turėjo realų prototipą: tikrai žinoma, jog 1341 m., Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Gediminui atkakliai siekiant krikščionis, iš Čekijos atvykusius pranciškonus Lietuvoje nužudė pagonyms ir krikščionys šiam įvykiui atminti pastatė tris kryžius. Vieni mokslininkai mano, kad šie kryžiai pastatyti Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių Vytauto ir Jogailos susitaikymo proga, dar kiti – kad Trijų Kryžių kalnas buvo viena Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stočių, o dar kiti – po karų su turkais (1683 m.) ir rusais (1686 m.)

Lietuvos kančių, tikėjimo ir prisikėlimo simbolis – Trijų Kryžių kalnas.

Jono Tamulaičio nuotr.

sunkius marų metus užklupusius 1711 m. Vilnių ir jo apylinkes.

Carinės Rusijos spaudos metais Trijų Kryžių vietovėje buvo pastatytos kareivinės. 1616–1916 metais, gavus vokiečių okupacinės valdžios leidimą, maždaug medinių kryžių stovėjimo vietoje, pagal vilniečio architekto Antano Vivilskio projektą, buvo pastatytas gelžbetonis paminklas – trys balti kryžiai ant kokolio. 1950.05.30 vidurnaktį, sovietinės valdžios įsakymu, šis religinis paminklas buvo susprogdintas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1989 m.), Vilniaus Trijų Kryžių paminklas buvo atstatytas ir šiandien jis yra maldininkų Gavėnios metu lankomas, giedant „Graudžių verksmų“ giesmes.

Trijų Kryžių kalnas Kazimierz Dolny

Krikščioniškieji pradai šiose vietovėse siekia aštuonis šimtmečius ir praeiti. Jau 1181 metais čia įsikūrė vienuolės norbertinės iš Krokuvos. Jos šios gyvenvietės Vėjingo Kalno pavadinimą pakeitė į Kazimierzą. Pirmoji bažnyčia Apaštalu sosto aktuose paminėta 1325–1328 metais, kaip atliekanti pastoračinę bei apsauginę nuo kitikių funkciją. Reformacijos metu bažnyčia įsiterpė tarp krikščioniškųjų Europos valstybių ir tik 1700 metais atstatyta. XVIII amžiaus pradžioje ant aukščiausios apylinkės vietos buvo įrengtas Trijų Kryžių kalnas.

Spausdintiniai šaltiniai kukliai liudija, kad šie ant Trijų Kryžių kalno pastatyti turėjo dvigubą reikšmę. Užrašai ant jų kalba apie Dievo Sunaus mirties vietą ant Golgotos kalno bei sunkius, kraštą po turkų karo apėmusius, 1711 m. maro laikus.

Iš pateiktos apie latvių, lietuvių ir lenkų Trijų Kryžių kalno vietų kulto istorinės medžiagos pastebime, kad greta juos vienijančios geografinės ir religinės medžiagos, taip pat juos vienija ir „Graudžių verksmų“ giedojimas.

„Graudžių verksmų“ giedojimo pamaldumo, išskyrus Latvija, Lietuvą ir Lenkiją, neturi nė viena katalikiška pasaulio ša-

lis. Šios pamaldumo tradicijos pradininkai yra lenkai. Seniausias „Graudžių verksmų“ rankraštis tekstas rastas Lenkijoje. Jo pateikimo data – XV amžiaus antroji pusė. 1616–1617 m. „Kalvarija Zebrzydowska“ tarp šių kalvarijų Kryžiaus kelio koplyčių atsiranda „Graudžių verksmų“ koplyčia, kuriai buvo sukurta maldos ir giesmės. Vėliau „Graudžių verksmų“ giedojimo pamaldumą ima kelti Šv. Roko brolija, įkurta Poznanės vyskupo Stepono Wierzbowski prie Šv. Kryžiaus bažnyčios Varšuvoje. 1707 m., šios brolijos rūpesčiu, išleistas pirmasis „Graudžių verksmų“ tekstas. Netrukus šią pamaldumo praktiką patvirtino popiežiai Pijus XI ir Pijus XII, dėl ko jis pasiekė Agluoną, Vilnių ir greitai paplito liaudies maldose.

Kokie dar saitai sieja Agluoną, Vilnių ir Kazimierz Dolny?

Pirmasis Lietuvos krikšto bandymas Mindaugo laikais nepasisekė, nes, pasinaudodamas krikštu, vokiečių ordinas stengėsi užgrobti pagoniškos Lietuvos žemių dalį. O pats Mindaugas 1263 m. Agluonos apylinkėse buvo nužudytas. Lietuvai apsiginti nuo ordino ir, lenkams padedant, visiškai aplenkus ordiną įsiterpė tarp krikščioniškųjų Europos valstybių pavyko tik 1385 metais po Krėvos sutarties akto, kurį pasirašė Lietuvos Didysis kunigaikštis Jogaila ir lenkų delegacija.

Nuo Krėvos akto pasirašymo datos prasidėjo glaudūs Lietuvos ryšiai su Lenkija. Jie ypač suaktyvėjo Lietuvos kunigaikščių Vytauto ir Jogailos krikšto Krokuvoje (1386 m. vasario 15 d.), Jogailos jungtuvų su Jadvyga (1387 m. vasario 18 d.), Jogailos karūnavimo Lenkijos karaliumi bei Lietuvos Didžiuoju kunigaikščiu (1386 m. kovo 4 d.). Katalikiška Lenkija įpareigojo Lietuvą krikščionis ir tapti katalikišku kraštu. Tai įvyko 1387 m. Tuoju metu Lietuvos ir Lenkijos Horodlės akto pasirašymo 1417 m. Lietuva dar kartą pasauliui parodė, kad šios abi šalys yra katalikiškos.

Lietuvos kaimynė Livonija

1566 metais prisijungia prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o po 1569 m. Liublino unijos akto, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė susijungė su Lenkijos karalyste į abiejų tautų respubliką (Rzeczpospolita Obojga Narodow), i Livonijos Latgalos žemę, pakviečiami naujakuriai (bajorai) iš Lenkijos. Lenkijos – Lietuvos karaliaus Stepono Batoro pastangomis i Latviją buvo pakviesti jėzuitai, kurie 1583 m. Rygoje įkuria kolegiją bei 1585 m. Vilniuje išleidžia pirmąją knygą latvių kalba – Kanizijaus katekizmą.

1600 m. prasidėjo pirmasis Respublikos karas su Švedija, kurio viena priežasčių buvo reformacijos ir kontrreformacijos sąjūdis Europoje. Karas baigėsi 1629 m. Altmanko paliaubomis. Švedijai atiteko užgrobtosios Pietų Estija ir visa Vakarų bei pietvakarių Latvija su Rygos miestu, o Respublikai liko pietų Latvija (Latgala), pavadinta Inflantų Polskie, kad būtų galima skirti nuo Švedijos Infidiantų. Šis padalinimas nulėmė protestantizmo išgalėjimą didesnėje Latvijos dalyje, o Latgalija liko katalikiška.

Lenkijos ir Lietuvos karalius Jonas Kazimieras Lvoje 1565 m. balandžio 1 d., dvasininkų senatorių bei žmonių akivaizdoje, pagal nustatytą tvarką, t.y. atsiaklupes prieš altorių, sukalbėjo Lietuvos ir Lenkijos paaukojimo Marijai aktą.

Be kita ko, katalikybėi tvirtai jaučiamas Latgalijoje, matyt, įtakoją Katalikų Bažnyčios nuojautą apie artėjančią grėsmę iš rytų. Tuo tikslu, matyt, ir buvo i Agluoną pakviesti bei įkurdinti vienuoliai dominikonai (1698–1700). Netrukus, t.y. 1700 m., prasidėjo karas su Rusija (vad. Šiaurės karas), kuris truko 21 metus ir baigėsi tuo, kad Estija ir visa Latvija su Ryga (išskyrus Latgaliją) buvo prijungtos prie Rusijos imperijos.

Latvijos (Latgalijos), Lietuvos ir Lenkijos valstybių vienybė truko iki 1772 m. rugpjūčio 5 d., pirmojo Respublikos padalinimo, kai Rusija, Austrija ir Prūsija pasidalijo Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos žemes bei pripažino lygias teises kitati-

kiams. Po to vyko 2-asis padalinimas (1793 m.), atnešęs nepriklausomybės pabaigą, bei 3-iasis (1795 m.). Rusams 1795 m. okupavus Latviją, Lietuvą, ir Lenkiją, imta drausti religines procesijas bei maldininkų keliones už bažnyčios šventoriaus ribų.

Prieš carinės Rusijos tautinę ir religinę spaudą Latgalija, kaip ir Lietuva su Lenkija, dalyvavo ir 1831 metų sukilime, dėl kurio nukentėjo Agluonos dominikonai bei visi katalikai.

Net 124 metus šie katalikiški kraštai meldėsi, kovojo ir laukė aušros. Ji nušvito. Bet ją po 22 metų Latvijoje ir Lietuvoje užtemdė sovietinis ateizmas, kuris tik po nepriklausomybės atkurimo pasitraukė iš Lietuvos (1990 m.) ir Latvijos (1991 m.). Latvija ir Lietuva vėl pažvelgė i katalikiškus Vakarus. 1993 metų rugsėjo 4-8 d. Lietuvoje (Vilniaus Aušros Vartuose, Šiluvoje bei Kryžių kalne) o rugsėjo 9 Latvijoje – (Agluonoje) lankėsi popiežius Jonas Paulius II. Vatikano parodytas demesys Latvijai ir Lietuvai, taip pat lenko popiežiaus atida Latvijai ir Lietuvai, atnaujino religinius, kultūrinius Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio ryšius.

Remiantis tyrimų duomenimis ir istoriniais faktais, darytinos šios išvados:

1. Yra trys šventovės, glaudžiais istoriniais ir kultūriniais ryšiais jungiančios latvių, lietu-

vių ir lenkų kultūras – Trijų Kryžių kalno garbinimas Agluonoje, Vilniuje ir Kazimiero Dolny.

2. Trijų Kryžių kultas Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje gimė XVII a., stiprinant katalikybę Žespospolitoje. Tai nuo XVI a. buvo atsvara protestantizmui, slenkantiam i Vidurio Europą iš Šiaurės ir šiaurės vakarų; tai XIX-XXI a. Katalikų Bažnyčios tvirtovė, padėjusi atsilaikyti prieš stačiatikybę ir ateizmą, o šiandien tai – tarsi katalikiškos kultūros siena prieš iš šiaurės ateinančią protestantizmą, iš rytų ateinančią stačiatikybę ir iš pietryčių gresiantį islamą.

3. Šių šventųjų vietų lankymas ir skirtingų tautų bendra „Graudžių verksmų“ maldos šiose šventovėse susijusi su Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos Katalikų Bažnyčių kultūrų istorijomis, kur pati pamaldumo praktika savo kilme yra lenkiška.

4. Šie latvių, lietuvių ir lenkų katalikiškosios kultūros saitai, užsiėmę nuo pat krikščionybės pradžios Latvijoje ir Lietuvoje, ir šiandien yra katalikiškos geopolitikos bei kultūros vienybės simbolis, integruojantis i Europos Sąjungą. Tai ir atspindi darbo pavadinimo preambolę, kad katalikiškos Lietuvos, Lietuvos ir Lenkijos Trijų Kryžių kulto kultūros saitai, integruojantis i Europos Sąjungą, kyla iš glaudžių religinių ir geopolitinių praecies ir dabarties ryšių.

Naujameiškai

STASYS SANTVARAS

ATSIGRĮZIMAS METUOSE

*Kas esat jūs, atskridę metai:
Ar asaros našlės,
Ar pumpurai, kurie pražysti negalės,
Ar tik atodūsiai gležnos gėlės,
Lyg upei tekantčiai, žmogaus gyvatai?*

*Kas esat jūs, atlehtë metai:
Ar brekštanti diena,
Ar meilės ilgesiu apsvaigusi daina,
Ar laimės troškulio svajonė kupina,
Ar niekieno nesusitabdyti ratai?..*

*Lyg voratinkliai, skrendą pagaire,
Lyg vilnys vandeny –
Mes bėgam iš savo būties trumpų dienų,
Pavargę nešam našta škausmo akmenų,
Pradingtam net sąvą neapsidaire...*

*Kas esat jūs, atbėgę metai? –
Tik dūmų kamuoliai,
I laiko vandenį nukritę aukso obuoliai,
Našlės širdis, pravirkusi gailiai,
Trumputė saulės šypsena gyvatai...*

KALENDORIUS

*Kasdieną aš skinu po vieną lapą
Nuo medžio didelio obels.
Beskindamas lapus, nueisiu aš i kapą –
Ir man širdies negels...*

*O myliu dar žvaigždėtą žemės naktį,
Prie upės klaidžioti smagu! –
Ir baisiai miela dangumi menui sekti,
Reget gyvybę už langu...*

*Bet aš kasdien skinu po vieną lapą
Nuo medžio didelio obels –
Godžiai geriu pražudusių lelijų kvapą,
Tegu, tegu dar širdį gels!*

Paslaptinga Magdalenos žemė

ALDONA ŽEMAITYTĖ-PETRAUSKIENĖ

Įdomu ir prasminga žmogaus gyvenimą pažinti per nuotraikas, ypač nespaltotas, kur sidabro folija padengtas popierius atspindi laiką dviasią. Bet dar įdomesnė pažintis ateina per daiktus, kurių kone kiekvienas turi širdį, kalbančią žmogaus sielą. Kad juos išgirstum, reikia vienos sąlygos: žiūrėti akimis, bet matyti širdimi. Šitai pat ir daiktų žiūriniams atsiveria kito sielos paslaptys. Šitai pat ir daiktų žiūriniams atsiveria kito sielos paslaptys. Šitai pat ir daiktų žiūriniams atsiveria kito sielos paslaptys.

Žmogus be namų – tai augalas be šaknų, kurį po svetimais pakrantes ridinėja viso pasaulio vėjai. Vargas žmogui, kuris neturi namų, bet vargas ir daiktui be namų, nes iš jo išrauta širdis, galinti daug ką papasakoti apie daikto savininko gyvenimą. Žmogaus ir daikto sandorą, jų artimą giminybę galima suvokti, jei tyrinėji Magdalenos Stankūnienės-Stankūnienės memorialinę ekspoziciją Vilkaviškio krašto muziejuje Paerzeriuose.

2005 m. sausio 5 d. Magdalena Stankūnienė (arba Stankūnė, kaip ji mėgo pasirašyti po savo paveikslais) švęs savo brandų jubiliejų. Kas sakė, kad moteriai negalima priminti jos metų? Prietariai! Juo rimtesnis jų skaičius vainikuoja galva, tuo moteris gražesnė kaip asmenybė. Neveltui senovės romėnai labai gerbė savo matronas. Tik trisdešimtmėtes paikelė nenori kalbėti apie savo metus.

Manau, kad Magdalena, kurią pažįsta visa Šiaurės Amerikos lietuvija ir gausūs jos bičiuliai Lietuvoje, turi būti garbė ir laimė viešai švesti prasmingai svarų savo jubiliejų. Tai jos svarių darbų ir sėkmingo gyvenimo vainikas. Dailininkė Magdalena į savo kūrybos pasaulį atėjo iš nerūpestingos vaikystės, kurioje ją supo tėvų, seserų, tetų meilė ir gražūs daiktai. „Oželiuose liko laimingiausios mano dienos“, + šiandien atsidūsta Magdalena, vaikystėje turėjusi viską, ko tik vaiko širdelė galėjo geisti. Ji turėjo aštuoniadešimtmėties senelį (tėvuką) Motiejų, kuris jai sekė pasakas, mokė gražaus elgesio ir net šokio meno. Turėjo mamą, kuri išmokė dalytis su kitais daiktais ir meile, ver-

tinti grožį ir eleganciją. Anot Magdalenos, mama turėjo ypatingą grožio jausmą. Magdalena – taip pat. „Labai norėdavau su mama bendrauti ir klausytis jos gražių pamokymų“, – vaikystės namus prisimena Magdalena. Turėjo tėtį, kuris išmokė darbštumo, tvarkos ir teisingumo. Sesutes ir broliuką – savo fantazijų ir žaidimų draugus.

Tos laimingiausios dienos, kai vaiko akims atsivėrė paslaptinga ir dosni gamta, pilna medžių, žolynų ir vandenų, i Magdalena pasamonei sukrovė visą jos velesnių dienų kūrybinį kraitį: jos paveikslų motyvus, formas ir spalvas, jos namų (Anglijoje ir Amerikoje) jaukumą ir eleganciją, jos meninės fantazijos žaismą, kuris spalvų kaskadomis atsivėrė jos grafikoje, tapyboje, batikoje – šimtuose kūriniuose, per vandenyną atplaukusį i išlaisvintą, Atgimimo ženklu paženkintą Lietuvą. „Ir pasiliko man medžiai gyvi iki šiol, viską juose galiu matyti“, – sako dailininkė Magdalena Stankūnienė.

Įsiziūrėkime jos kūrinius. Į tapybos drobes cikluose „Motina žemė“, „Motina gamta“, batikos darbuose „Tolima žemė“, „Žemynas pasaka“. Įvairiais laikotarpiais jie sukurti, bet vienijami dailininkės pasaulėjautos, kuri sužmogina ir mitologizuoja gamtą, nes menininkės kūrinių medžių tankmėje knibžda keisčiausios žmonių figūros, regimos arba tik numanomos, o subtili spalvų ir linijų melodija paklūsta kosminiam ritmui. Ryskios, grynos arba prigesintos tauriu blizgesiu padengtos spalvos spinduliuoja harmoningą Visatos garbė ir laimė viešai švesti prasmingai svarų savo jubiliejų. Tai jos svarių darbų ir sėkmingo gyvenimo vainikas. Dailininkė Magdalena į savo kūrybos pasaulį atėjo iš nerūpestingos vaikystės, kurioje ją supo tėvų, seserų, tetų meilė ir gražūs daiktai. „Oželiuose liko laimingiausios mano dienos“, + šiandien atsidūsta Magdalena, vaikystėje turėjusi viską, ko tik vaiko širdelė galėjo geisti. Ji turėjo aštuoniadešimtmėties senelį (tėvuką) Motiejų, kuris jai sekė pasakas, mokė gražaus elgesio ir net šokio meno. Turėjo mamą, kuri išmokė dalytis su kitais daiktais ir meile, ver-

tilais banguoja per jos sielą. Kiek bežiūrėtum i Magdalenos paveikslus, atliktus įvairia, daugiausia jos pačios sumanyta autorine technika, negali atsistebėti neišsenkančiu spalvų, linijų, formų tekėjimu per kūrinių erdvę, sukurtos kompozicijos precizišku tikslingumu. Tokį polifonišką, laisvai besipletojančių spalvų skambesį sau gali leisti tik visišką vidinę laisvę turintis menininkas, pažįstantis gamtą ir jos daiktų kalbą, taigi, mokantis girdėti, kaip plaka daiktų širdys. Dailininkė ypač grožiasi audiniais – medžiagos faktūromis, raštais, spalvų deriniais, tautinių kostiumų ornamentais. Tas potraukis audiniams nėra koks nors atsitiktinumas, o tiesiog genetinis poreikis. Vaikystėje ji žiūrėdavo, kaip audžia Oželių kaino audėjos, ją domino audimo technika, raštų rinkimas. „Tie Oneles austi rūbai man buvo labai gražūs, niekad jų neužmiršau, paskui, jau svetur būdama, pamaciau, kad tokie austiniai pasaulyje labai vertinami. Ir savo paveikslų moterį papuošiau panašiai, kaip mūsų merginas“. Štai ir atsakymas i paslaptingo Magdalenos kūrybinio pasaulio užmintas mišles.

Ir ji pati, ir jos seserys mėgo rengtis tautiniais drabužiais. Ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje, Anglijoje, Amerikoje. Viena gražiausių Magdalenos nuotraukų yra iš 1957 metų Anglijoje, Healdy Park lietuvių sodyboje. Apskritai lietuvių šypsenos, pasipuošusi gintaro karoliais, devinti pūstom mėsoktuom (siuvinėtom ir nertom) rankovėm marškiniais, besipukuojanti kaišytine zanavykų prijuoste. Apie tai meta Magdalena pasakoja šių metų rudenį rašytame laiške Vilkaviškio muziejininkams. „Pagaliau jau iš Lituanistinių studijų centro muziejaus atgavau savo tautinį kostiumą, austą Anastazijos Tamošaitienės. Išgijau jį 'Marginiuose' 1942 metais. Tai buvo mano vestuvinis drabužis. Pasitraukdama iš Lietuvos per karo audras, pasiėmiau tautinį kostiumą su savimi ir mamelės austą drobule... Vokietijos stovyklose teko atstovauti lietuvių bendruomenei parodose, priėmimuose pas vokiečius ir anglius. Persikėlus gyventi i Angliją, teko šokti tautinius šokius ir dainuoti ansamblyje. Palaidinukė nuo plovimo prarado spalvą, reikėjo naujos.

Kiekvienas mes ateina iš savo vaikystės, bet ne kiekvienas išsaugom jos sąskambį su kosmosu. Tą sąskambį vėliau nustelbia materialioji mūsų gyvenimo pusė. Magdalena išsaugojo vaikystės tyrumo melodijas, kurios vis didėjančius ra-

kilo man mintis pradėti narstyti ant mamelės padovanotos drobulės. 1949 metais ne tik narsčiau, bet ir ašaromis laisčiau, nežinodama, kur dabar mano motulė, palikta Lietuvoje. Aš siuvinėjau Anglijoje, išlie-dama sielvartą, o motinėle širdies skausmą Sibire, siuvinėdama, nerdama rankdarbius ir nežinodama, kur yra jos vaikai, palikę gimtuosius namus. Po daugelio metų kostiumą, išvežiotą ir nešiota, gražiu mūsų tautiečiams, kad pajustų mūsų, išveivų, meilę, paliktam gimtajam kraštui“.

Tautiniai drabužiai – tai chorai, šokių rateliai, koncertai („anglams labai patiko mūsų dainos, šokiai ir tautiniai rūbai“). O šalia to, arba pirma to – kasdienės duonos pelnymasis, dirbant prestižinėse drabužių parduotuvėse, mokymas rūbų kūrime meno. Magdalena taip subtiliai mokėjo pajusti drabužio sielą, kad ją pakvietė demonstruoti prabangius drabužius rafinuoto skonio pirkėjams. Ir pati ji tapo rafinuoto, išlavinto skonio menininkė, keliaujanti po Europą ir kitus pasaulio kraštus. Bet tai bus vėliau, sukūrus šeimą su Jonu Gintautu Stankūnu (likimo ženklas – lemtingas pavardžių sutapimas).

1960 m. ji atplaukė i Čikagą, kur pradėjo naują gyvenimo tarpinį. Apsigyvenusi pas seserį Salomėją, įsidarbino prabangoje „Marshall Field“ parduotuvėje, o po darbo lankė Čikagos Meno institutą. Vis labiau traukė dailė, ypač kai sudirgavo su žymiu lietuvių grafiku Viktoru Petravičium, kuris tapo jos mokytoju. Ištekėjo už mylimo žmogaus, visą

gyvenimą buvusio jos atrama ir užuovėja („nebučiau tiek sukūrusi be jo paskatinių ir paramos“). 1968 m. Čikagoje, Balzoko lietuvių kultūros muziejuje, surengė savo darbų pirmąją parodą. 1969 m. pirmą kartą išdrįso aplankyti okupantų pavergtąją tėvynę. Nuo tol Lietuvoje ji būdavo dažna viešnia, nepaisydama apkalbų, sovietinių pareigūnų varžymų. Iki pat Atgimimo ir po jo grįždavo i Lietuvą su savo kūryba, skirta meno pasauliui, ir dovanomis artimiesiems, bičiuliams.

Jau minėjau, kad Lietuvos muziejuose, bibliotekose, mokyklose – Žemaitijoje ir Suvalkijoje, Aukštaitijoje ir Šiaurės Lietuvoje – yra šimtai jos padovanotų paveikslų, medžio raižinių atspaudų, batikos darbų. Menotyrininkų darbas aiškintis, kokio kūrybinio genijaus yra ta varomoji jėga, nes Magdalena kuria be perstojo, vieni darbų ciklai keičia kitus. Kartodama tuos patius motyvus (pavyzdžiui, Lietuvos kaimo moterų darbus – audimą, verpimą, linų rovimą, šieno grėbimą t.t.), ji varijuoja juos ant įvairių medžiagų (drobės, popieriaus, tekstilės) ir tai atlieka įvairia technika. Jos kūryba yra lyg viena ilgesinga melodija, besiskleidžianti per dešimtmečius: nuo praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio iki šių dienų. Tai tėvynės ilgesys, kasmet ją genantis i Lietuvą, o, tapant paveikslu, virstantis gė širdies sopuliu, o gyvenimo džiaugsmo daina. Kelionės i Lietuvą jai davė impulsą pagerbti partizanų motinas, įamžinti lietuvių moters darbų ritualą. Vėliau ji pradėjo savo

kūrybinę epopėją Motinos Žemės garbei. Kaip čia neprisiminsi V. Mykaločia-Putino gaivalingų eilučių iš eilėraščio „Žemei“. Graži ir galinga esi, nuodėmingoji žeme! / Tu praneši dangų savųjų žiedų skaidrumu. Magdalenos kūryboje Žemė – paslaptinga gražiaveidė kosmoso žvaigždė, miškų deivė, gelių valdovė, skambanti subtiliausių spalvų simfonija: pavasario meliu, vasaros žaluma, rudens auksu... Žemė – artima ir tolima, brangi ir nepažįstama. Visi kūrėjos jausmai ir pojūčiai, skirti Žemės apoteozei, yra susipynę, lyg tos jos paveikslų medžių šakos, po kurias drauge su vėju karstosi miškų fejos, o gal deives, atėjusios iš senelio Motiejaus pasakų.

Magdalena neteko patių brangiausių žmonių – tėvų, sūnelio, vyro, bet neprarado gyvenimo džiaugsmo, nes ją supa giminės ir bičiuliai, taip pat savo širdis jai atveriantys mylimi daiktai. Jos brolis Jonas Vytautas Stankūnas, gyvenantis Floridoje, pasiryžęs atstatyti tėviškę Oželiuose ir pripildyti ją senųjų daiktų skambesio. Magdalena moka įpūsti bičiulystės ugnį, prisijaukinti ir daiktus, ir žmones. Jos čikagiškuose namuose buvo daug knygų. Sugrįžusi iš antros kelionės i Lietuvą, emė i

Lietuvos dailės muziejaus biblioteką siųsti knygas – meno albumus, išveivijos dailininkų katalogus, spaudos iškarpas apie parodas ir Amerikos lietuvių dailininkų gyvenimą. „Nesigailėjau skirdamasi net su Bostone išleista lietuviška enciklopedija“. Tai buvo 1983 metai. Enciklopedija nepasiekė muziejaus bibliotekos, o atsidūrė kitos bibliotekos vadinamajame spec. fonde, kuris buvo neprieinamas skaitytojams. Bet ta kelionė pralaužė ledus. Magdalenos Stankūnienės parodos buvo surengtos Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Klaipėdoje, Marijampolėje, Vilkaviškyje, Plungėje. 1992 m. ji prikabino ir vyrą Joną važiuoti i Lietuvą. Deja, antroji jo kelionė i Lietuvą baigėsi tragiškai: 1993 m. vėly rudenį Jonas Gintautas Stankūnas buvo palaidotas greta savo tėvo Kudirkos Nau-miestio kapinėse.

Tais pačiais metais Magdale-na, lankydama savo tėviškę, užsuko i Vilkaviškio krašto (kraštotyros) muziejų. Tai buvo lemtingas jos susitikimas su savo kraštiečiais muziejininkais. Vilkaviškio muziejui ji atidavė viską, ką brangiausia buvo sukaupusi savo namuose.

Nukelta i 4 psl.

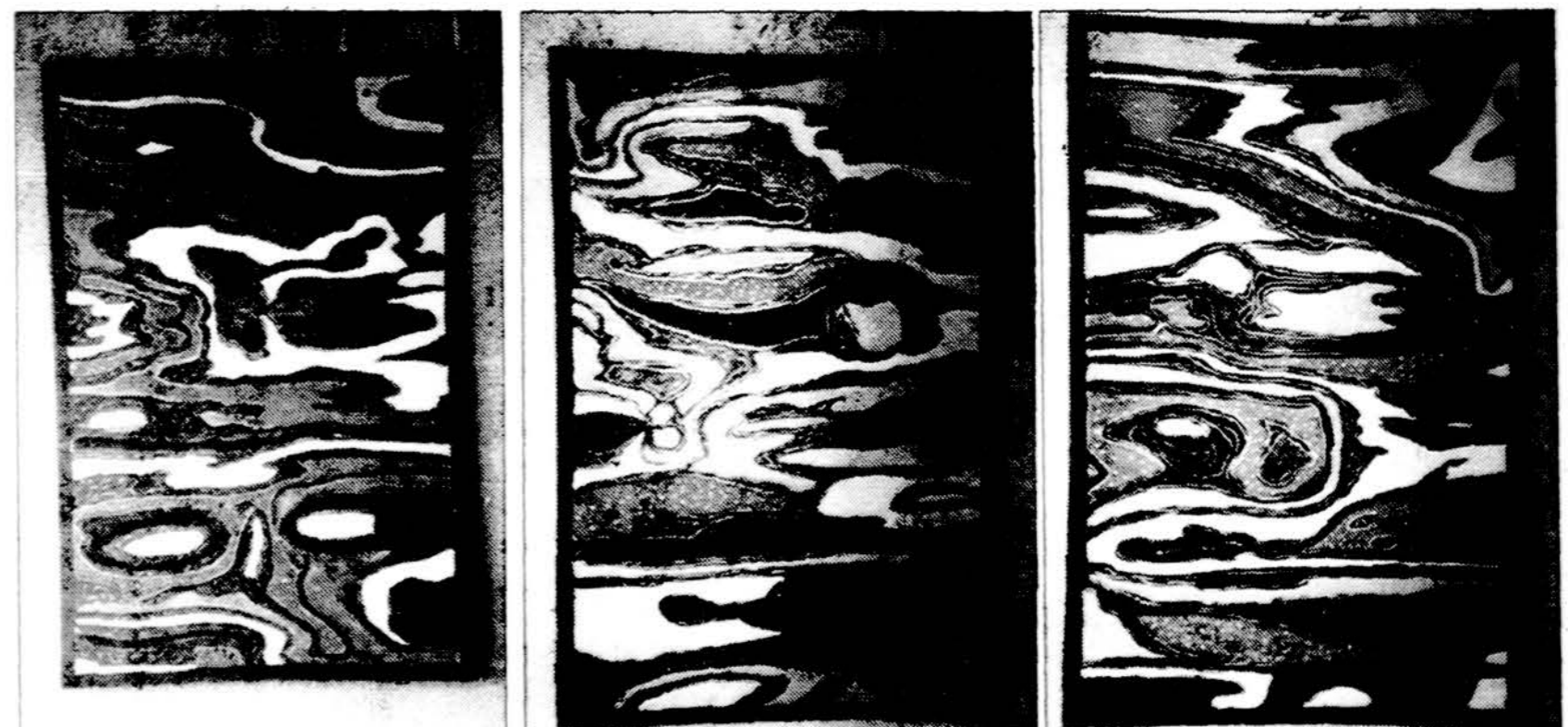
Dail. Magdalena su broliu Jonu Stankūnu. Juno Beach, FL, 2003 m.

Magdalena Birutė Stankūnienė (Stankūnė).

Nuo Utopio skardžio (š. kairės): Lilija Jasaitė, Aldona Žemaitytė-Petrauskienė, Gražina Mėreckaitė ir Magdalena B. Stankūnienė.

Magdalena B. Stankūnienė. „Spalvų simfonija“. Triptikas. Tapyba ant medžio plokštės.

Afrikietiškos ir europietiškos jungties kūdikis — džiazas

ANATOLIUS LAPINSKAS

Tikrąjį džiazą reikėtų klausyti tik koncerte, gyvybingame muzikantų išmonės sukuryje. Džiazas muzikantų studijiniai įrašai, jų prisipažinimai, anaipol ne patys geriausi jų kūrybiniai pasiekimai. Todėl dabar dažniausiai džiazas įrašomas ne studijose, bet koncertų metu. Tokių įrašų tikrai pakanka, pagaliau radijo stotys džiazą ir su juo susijusių stilių taip pat neignoruoja. Bet kas gi yra tas džiazas?

Džiazas – ne tik muzika, bet ir bendravimo būdas

Džiazas lopšiu laikoma Šiaurės Amerika, tiksliau – New Orleans miestas, Louisiana valstijoje. Džiazas motyvuose ne kartą minima Mississippi upė. XIX amžiaus pabaigoje šiame mieste džiazas ansambliai dalyvaudavo ne tik pramoginiuose renginiuose, bet ir vestuvėse, netgi laidotuose.

Per visą XX amžių džiazas stiliai ne kartą keitėsi. Šiuo metu jį galima laikyti jau ne tik muzikavimu, bet ir tarptautinio susikalbėjimo kalba. Mat tradicinius džiazos motyvus (jie dažniau vadinami standartais) puikiai žino viso pasaulio muzikantai. Kiekvienos šalies atstovai į džiazą įneša ir savo tautinį bruožą. Kita vertus, vienodai gerai sugyvena ir tradicinis, ir avangardinis kryptys.

Ką galima pasakyti džiazos kalba

Gal ir paradoksas, bet džiazas galima kalbėti, o tiksliau groti viską, kas tik ateina į galvą. Kodėl? Pirmiausia todėl, kad gana sunku paaiškinti, kas tai yra džiazas, kur jo ribos, kokie leidžiami grojimo būdai, stiliai, formos. Džiazas neegzistuoja tradicinio grožio sąvoka, jame, bent jau avangardiniame, viskas įmanoma, galima švilpti, kniaukti, cypiti, saukti. Tradicinis džiazas, žinoma, turi nemažai kanonų, jų – nori nenori – tenka laikytis.

O kaip apie džiazą kalbėti? Ne vienas „išmanėlis“ praktikuoja tokį būdą: nustato kuo mišlingesnę veido išraišką ir drąsiai leidžiasi į kosmosą, filosofiją, parapsichologiją, žmogaus prigimties aiškinimą. Juo toliau nukrypsta nuo paties džiazos, tuo, kalbėtojo manymu, bus geriau. Retkarčiais ipinamas vienas kitas džiazos terminas ar žinomo džiazos muzikanto pavardė kalbėtojo autoritetą dar labiau pakels...

Iš kur kilo džiazos vardas?

Aiškinimų yra įvairių. Vienas įdomesnių būtų toks. Viskas prasidėjo nuo... stiklainių, angl. – „jars“. Būtent juos, kaip mušamuosius instrumentus, naudojo Afrikos, tarkim, Zanzibaro negrai savo muzikinėse improvizacijoms. Užuot lazdelių būdavo naudojami išdžiovininti plėšriųjų grifų (tokių paukščių) kaulai.

Aišku, tie stiklainiai atkeliavo iš Afrikos į Europos. Viena pirmųjų firmų, pradėjusių siųsti į Afriką citrusinių vaisių konservus, buvo Oxford mieste įsikūrusi bendrovė „Cooper“. Pirmasis stiklainių „užvežimas“ (kazkas nustatė) įvyko dar 1765 metais. Greičiausiai su tokio džiazos prigimties aiškinimu ne

visi sutiks, laikykime, kad tai viena iš versijų, o džiazos kalba – improvizacijų.

Galima improvizuoti ir toliau, aiškinant, kad džiazas vardas kilo iš Amerikos negrų bendruomenėje pradėjo rasti visiškai nauja muzika, perteikianti afrikietiškos ir europietiškos muzikos lydinį.

Neaiškūs ir pagrindinis džiazos kelias

Džiazas, kaip reiškinys, iškilo į viešumą XIX amžiaus pabaigoje, XX a. pradžioje. Galima būtų jį grupuoti į tradicinį ir šiuolaikinį. Tradiciniu džiazu – geriausias jo pavyzdys „dixieland“ muzika – būtų kolektyvinės ir solinės improvizacijos tradicinių standartų temomis, o viena žinomiausių, pvz., „Kai šventieji marširuoja“ („When the Saints Go Marching In“). Šiuolaikiniu džiazu paprastai vadinama visa, kas sukurta ir įrašyta nuo 1940 metų.

Tuo būdu susikūrė du visiškai skirtingi džiazai, kuriuos vienu metu mėgti yra gana sudėtinga, lygiai taip pat, kaip mylėti vienu metu dvi visiškai skirtingo charakterio moteris. Tačiau ir čia yra išeitis – pasiūlyti, vadinamą „Pagrindine tėkme“ („Mainstream“).

Džiazos lopšiu laikoma Šiaurės Amerika, tiksliau – New Orleans miestas Louisiana valstijoje, todėl ir džiazos motyvuose ne kartą minima Mississippi upė

Kas tai yra – gana sunku paaiškinti. Kalbama, kad šį terminą sugalvojo vienas Amerikos džiazos kritikas, norėdamas apibrėžti tretįjį džiazos raidos kelią. Nuo visą naktį klausytų Duke Ellington orkestro improvizacijų tam kritikai gimė mintis tos nakties muziką pavadinti „Pagrindine tėkme“. Šis pavadinimas ir prilipti stiliui, įsiterpiančiam tarp „dixieland“ ir moderniojo džiazos.

Džiazos ištakos prasidėjo Afrikoje

Daugiau nei tris amžius į Naująjį pasaulį iš Afrikos buvo įvežami juodieji vergai. Tarp jų buvo bene dviejų tūkstančių genticių atstovų, kalbėjusių skirtingomis kalbomis ir, žinoma, grojusiu patį įvairiausią muziką. Tačiau greta visų skirtybių ta muzika turėjo vieną bendrą bruožą – jos pagrindu buvo ritmas.

Pagrindinis tų, o gal ir šių laikų, afrikietiškos muzikos principas remiasi dviejų ir daugiau ritminių piešinių samplaika. Paprasčiausiu pavyzdžiu galėtų būti grojimas vienu metu dviem būgnais, kai vienu mušama trijų dalių figūra, kitu – dviejų dalių. Nuolat susikertančios ritminės linijos sutampa, bet tuoj pat vėl išsiskiria. Pastovus jų susiliejimas ir išsiskyrimas sukelia įtampą. Šis būdas vėliau buvo plačiai naudojamas džiazas.

Nors Naujajame pasaulyje negrai stengėsi išlaikyti ištikimybę tradicinei afrikietiška muzikai, vis dėlto ilgainiui jie neatsispyrė ir Amerikoje paplitusios europietiškos muzikos įtakoms: bažnytinėms giesmėms, šokių muzikai,

kariniams maršams, operų arioms, klasikinei fortepijono muzikai. Galų gale negrų bendruomenėje pradėjo rasti visiškai nauja muzika, perteikianti afrikietiškos ir europietiškos muzikos lydinį.

Negrai, savo „plantacijų muzikos“ pagrindu, sukūrė keletą naujų, žymiai įdomesnių muzikos žanrų. Tačiau juose išlaikė gimtąją specifika: atskiri garsai būdavo pateikiami šalia ritmo, nesutampantys stipriosiomis dalimis, o dainininkai laisvai, tiesiog savo nuožiūra, melodiją irgi gerokai „pastumdavo“. Pradėjus džiazą įrašinėti, jis dar nebuvo susiformavęs, ir nei apie vieną jo srovę negalima buvo sąskaiti, kad štai čia yra tikrasis džiazas.

O gal džiazas gimė kitaip?

Populiarūs žurnalai dar ir dabar kartais dėsto ekstravagančias istorijas apie džiazos kilmę. Viena jų būtų tokia. Kartą ne kažin koks vieno New Orleans kirpėjo padėjėjas, pavarde Brown, nakties gilumoje klarnetu pūtinejo kazkokius motyvėlius. Ar tai pirštai pradėjo kliuti, ar padaugintas „whisky“ pradėjo veikti, bet tas Brown pradėjo falšuoti. Jis gerokai nukrypo nuo pasirinktos melodijos, išsklaidė ritmas.

Tačiau tokia muzika sužavėjo netoliese esančio restorano lankytojus, kurie tą muziką įvertino nei daugiau, nei mažiau – kaip naują išradimą. Pagirtas išra-

Palapsimui iš „ragtime“ ėmė formuotis ir kiti džiazos stiliai, o kartu įvairialypis klausytojų skonis. Vėliau pažymėti, kad Amerikoje bet kuriuo džiazos istorijos laikotarpiu susidomėjimas džiazu niekad nenuslopo. Džiazos muziką grojo ne tik juodieji, bet nuo pat jo istakų ir baltieji, kaip tik vien iš pastarųjų susibūrė vienas žinomiausių ankstyvojo džiazos ansamblių „Original Dixieland Jazz Band“. Vargu, ar kas tuomet, patioje XX a. pradžioje, tikėjo, kad dar po dešimtmečio džiazas banga užplūs visą Ameriką, o dar po kelių – ir visą pasaulį.

„Ragtime“ krikštatis – išklėres pianinas?

„Ragtime“ nėra džiazas tikrai, jo prasme, nes jame nėra svarbiausiojo džiazos bruožo – improvizacijos. Tačiau dėl svinguojančio, t.y. siūbuojančio, o gal svyruojančio ritmo jis priskiriamas ankstyvajam džiazui. „Ragtime“ yra džiazos stiliumi kompozitorių sukurta muzika, taigi turinti nemažą bendro su profesionalia muzikos kuryba. Galbūt dėlto dabar ir aukščiausias lygio ritmosios muzikos atlikėjai nevengia bisui ar tiesiog atsipalaidavimui pagriežti ką nors „regtamiško“.

Tiesa, yra ir kita – linksmesnė „ragtime“ atsiradimo versija. Jis galėjo atsirasti grojant išderintu pianinu ir dar su klimstančiais klavišais. Tais laikais tokie klėdarai dažnai stovėdavo įvairiuose Amerikos kaubojų salionuose, likę dar nuo aukso karštingės laikų. Ne vienas jų turėjo, pagal tenykštę madą, ir kulkių pėdsakus. Aišku, jais grojo ne virtuožai ir ne frakuoti ponai. Todėl ir jų muzika būdavo pakankamai išsisiūbavusi ir apdriskusi. Angliškas „rag“ kaip tik ir reiškia skudura.

Džiazas – muzikos jungtis

New Orleans mieste, kur gimė

džiazas, susipynė europietiškos bei afrikietiškos muzikos srovės. Kodėl būtent čia, Mississippi pakrantėje?

New Orleans buvo ta vieta, kur europietiška – prancūzų ir ispanų – kultūra reiškėsi itin stipriai. Kita vertus, Amerikos pietūs – tai daugiausia negrų gyventos vietovės. Europietiški maršai, negrų „blues“, kazkas per vidurį – „ragtime“ – susipynė į kamuolį, vadinamą džiazu.

Apskritai laikoma, kad džiazas kildikystė tęsėsi beveik iki 1920-ųjų dešimtmečio vidurio, kai Louis Armstrong ir kitų „džiazmenų“ dėka džiazas subrendo pirmajai jaunystei.

Vietoje dviejų – keturios

Kaip dažnai pasitaiko, vienas, tarytum menkos reikšmės įvykis, pakreipia visos istorijos eigą. Toks įvykis, smarkiai pagreitinęs džiazos evoliuciją, buvo negrų muzikantų įvesta keturių dalių metro sistema, užuot buvusiu dviejų dalių. Naujojo ritmo dėka, muzika ne tik pagreitėjo, bet ir atsirado žymiai daugiau galimybių ritminėms improvizacijoms, naujiesiems akcentams.

Nauja ir aktyvi ritmo interpretacija – neabejotinas L. Armstrong nuopelnas džiazui. Neveltui džiazui tuomet prilipo ir kitas vardas – „karštoji muzika“. Ji patiko ne tik atlikėjams, bet ir vis gausenei publikai – tiek juodiesiems, tiek ir baltiesiems.

Charizmatiškasis saksofonistas Branford Marsalis daugeliui pažįstamas pirmiausia iš Jay Leno „Šio vakaro pasirodymas“ („The Tonight Show“). Čia praeitame dešimtmetyje Branford turėjo didelį pasisekimą, vadovaudamas Jay Leno programos orkestrui. Roko gerbėjai atpažįsta Branford iš pasirodymų ir bendradarbiavimo su Sting. Vienas garsiausių projektų – Sting kartu su Branford Marsalis sukurta daina „Anglas New Yorke“ („Englishman in New York“). Ši daina nebuvo šiaip populiarus kūrinys, ji tapo kultūrinio fenomeno, ir dabar ją nuolat gali išgirsti skambant per radiją, televiziją ar parduotuveje, girdi ją nuolat minint spaudoje ir įvairiose kultūrinėse studijose.

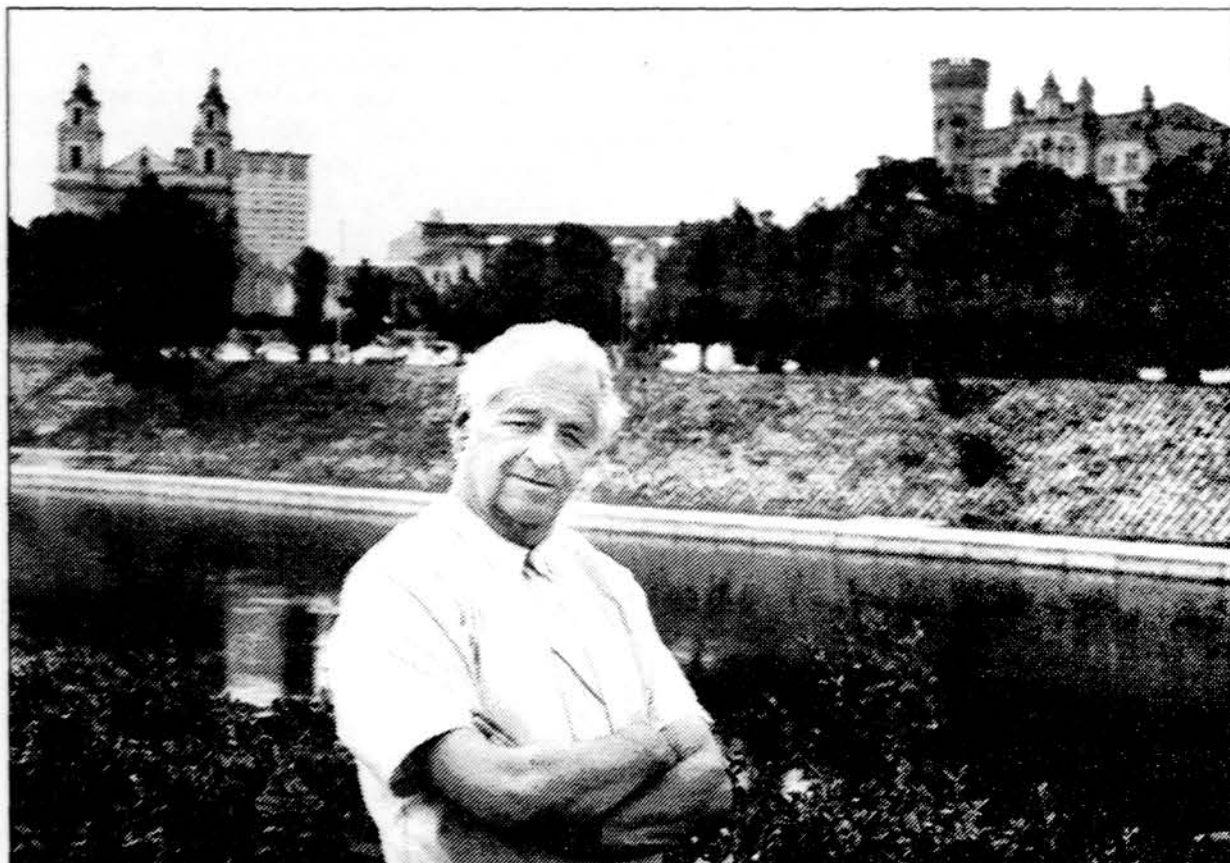
Branford Marsalis taip pat grojo su roko grupe „Deed“ ir

Kaip reikėtų vertinti džiazą

Džiazas, nors ir tapo įprastu pasaulinės kultūros reiškiniumi, vis dėlto dar ir dabar susilaukia nevienareikšmio vertinimo. Ypač kai kalbama apie džiazos asmenybes. Jos paprastai būna savo „amato“ fanatikai, atiduodantys džiazui visą savo gyvenimą. Vis dėlto ir jų kūrybiniam kelyje netrūksta pakilimų bei kritimų.

Tačiau neretas atvejis, kai, patekusių į džiazos šlovės alėją, muzikantus pradeda graužti pažeistų ambicijų kancios. Tuomet jau netoli ir gyvenimo depresija ar kitos žmogiškos būties blygybės. Tiesa, yra išimčių, jos ir sudaro gyvąją džiazos legendą, kurios siekia – nepasiekia tūkstančiai, gal ir milijonai džiazos gerbėjų visame mūsų margame pasaulyje.

Sveikiname!

Prof. Zigmantas Zinkevičius 2005 m. sausio 4 d. švęs 80-ąjį gimtadienį. Ta proga jį sveikiname. linkėdami sveikatos ir daug kūrybingų metų!

Svarbu jausti laiko tėkmę

MONIKA BONČKUTĖ

Vienas žinomiausių pasaulio saksofonistų Branford Marsalis prieš Kalėdų šventes lankėsi Čikagoje. Gruodžio 18 dieną, sekmadienį, jis debiutavo solo kartu su Čikagos simfoniniu orkestru, atlikdamas Glazunov „Koncertą saksofonui“.

Čikagos simfoninis orkestras atliko Shostakovich Pirmąją simfoniją ir Zemlinsky fantaziją pagal Hans Christian Andersen pasaką „Undinėle“ („The Mermaid“). Dirigavo maestro Andrej Boreyko, kuris su Čikagos simfoniniu orkestru pirmą kartą pasirodė 2002 metais. Kaip įprasta, valandą ir penkiolika minučių prieš koncertą vyko pokalbis, kuriam šį kartą vadovavo Berthold Hoekner.

Smagūs nuklydimai

Charizmatiškasis saksofonistas Branford Marsalis daugeliui pažįstamas pirmiausia iš Jay Leno „Šio vakaro pasirodymas“ („The Tonight Show“). Čia praeitame dešimtmetyje Branford turėjo didelį pasisekimą, vadovaudamas Jay Leno programos orkestrui. Roko gerbėjai atpažįsta Branford iš pasirodymų ir bendradarbiavimo su Sting. Vienas garsiausių projektų – Sting kartu su Branford Marsalis sukurta daina „Anglas New Yorke“ („Englishman in New York“). Ši daina nebuvo šiaip populiarus kūrinys, ji tapo kultūrinio fenomeno, ir dabar ją nuolat gali išgirsti skambant per radiją, televiziją ar parduotuveje, girdi ją nuolat minint spaudoje ir įvairiose kultūrinėse studijose.

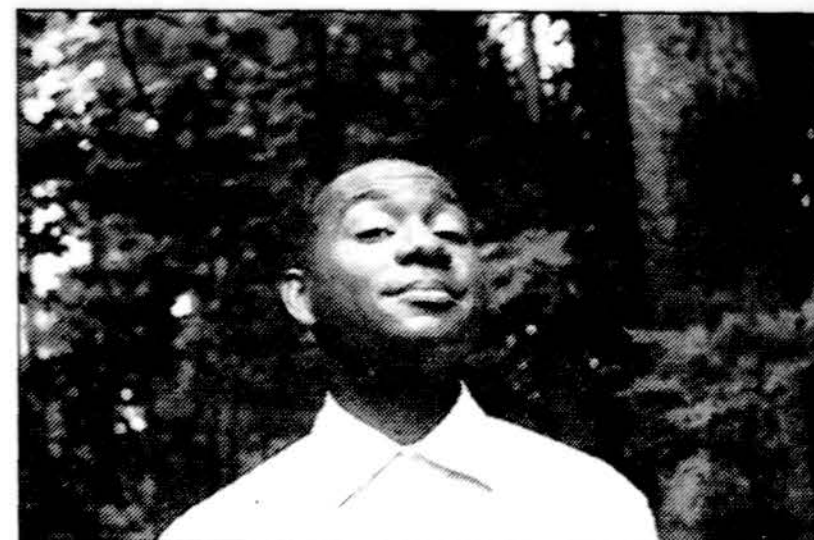
Branford Marsalis taip pat grojo su roko grupe „Deed“ ir

siuose džiazos klubuose. Jo muzika pasižymi įvairiapusiškumu ir nuolatiniu tyrinėjimu to, kas nauja. Branford Marsalis buvo apdovanotas net trimis „Grammy“ premijomis, o šį rugšėjį išėjęs jo naujusias albumas „Amžinas“ („Eternal“) nominuotas „Grammy“ geriausio džiazos instrumentinio albumo kategorijoje.

Bendradarbiaudamas su Bruce Hornsby jis sukūrė nepaprastą 1994 metų olimpinį žaidynių muzikinę temą „Barcelona Mona“ ir muziką Ken Burns žymiausias visų laikų dokumentinių filmų ciklui apie Amerikos beisbolo istoriją „Baseball“, pastatytą PBS. Pats Branford Marsalis bendradarbiavimą su Sting, Jay Leno, roko grupėmis buvo pavadinęs smagių nuklydimu. Tačiau vėliau sakė nesigailis, kuręs šią muziką. „Daugelis kurinių iš 9 dešimtmečio roko skamba keistai, senamadiškai, nekokybiškai, ypač kai girdi to meto Madonna ar Pat Benatar dainas. Bet „Englishman in New York“ ir šiandien skamba taip, lyg būtų buvusi parašyta praėjusio savaitę. Ji atlaikė laiko išbandymą ir aš džiazuosi, jog buvau jos kūrimo proceso dalimi. Aš džiazuosi, kad visą tai dariau, ir tie prisiminimai visada yra su manimi, kai aš groju. Tai man suteikia pranašumą prieš kitus džiazos muzikantus, kurie visą gyvenimą grojo tik džiazą. Svarbu jausti laiko tėkmę ir savo pirmumus“, sakė Branford Marsalis muzikos žurnalistui Jim Macnie iš VH-1 televizijos New York.

Nelyginkime su Britney Spears

Saksofonistas Branford Marsalis jaučiasi laisvai grodamas tiek žinomiausiose pasaulio klasikos scenose, tiek garsiau-

Saksofonistas Branford Marsalis – nuoširdi ir avira asmenybė. Frank Hunter nuotr.

„Grammy“ apdovanojimai laikomi žymiausias muzikos įrašų pramonėje. Juos teikia Muzikos įrašų akademija (Recording Academy), kurios nariai kiekvienais metais balsuoja ir išrenka geriausius muzikos įrašų srityje. Svarbiausi vertinimo kriterijai – muzikantų profesionalumas, jų techniniai ir meniniai sugebėjimai. Itakos neturi muzikantų populiarumas, jų įrašų perkamumas. Beje, jau ne pirmi metai Britney Spears gerbėjai dejuoja, jog

ši, viena garsiausių populiario- siosios muzikos dainininkių, kurios albumai yra vieni perkamiausių visame pasaulyje, negavo nė vieno „Grammy“ apdovanojimo.

Branford Marsalis pirmąjį „Grammy“ apdovanojimą gavo 1992 m. už albumą „I Heard You Twice The First Time“. Geriausio džiazos instrumentinio albumo kategorijoje. Kitais metais jis, kartu su Bruce Hornsby, buvo apdovanotas už kūrinių „Barcelona Mona“ Geriausio populiarioios instrumentinės muzikos atlikimo kategorijoje. Tai buvo jaudinantis, pakylėtos dvasios kūrinys, parašytas Barcelonoje vykusioms olimpinėms žaidynėms ir akimirksniu išgarsinęs Branford Marsalį visame pasaulyje. 1995 m. jis buvo apdovanotas „Grammy“ už muziką, sukurta PBS dokumentinių filmų ciklui „Baseball“. 2000 m. Branford Marsalis kvartetas gavo apdovanojimą už albumą „Šiuolaikinis džiazas“ („Contemporary Jazz“) Geriausio džiazos instrumentinio albumo kategorijoje.

New Orleans džiazos patriarcho šeima

Branford Marsalis gimė New Orleans vienoje garsiausių muzikantų šeimų. Jo tėvas yra džiazos patriarchas, pianistas, mokytojas Ellis Marsalis, o try-

Nukelta | 4 psl.

Svarbu jausti laiko tėkmę

Atkelta iš 3 psl.

iš jo penkių brolių taip pat žymūs muzikai — trimitininkas Wynton, trombonistas Del-feayo ir būgnininkas Jason Marsalis. Branford pirmasis albumas „Atsitikimai mieste“ („Scenes in the City“), kurį išleido Columbia Jazz, išėjo 1984 m., pradėdamas Branford Marsalis saksofonisto karjerą.

Visos Marsalis giminės patriarchas Ellis Marsalis, be abejonų, yra vienas svarbiausių šiuolaikinio džiazo pianistų. Jis ne tik buvo savo sūnų mokytoju, bet taip pat dėstė University of New Orleans ir New Orleans Center for the Creative Arts. Čia jis nušvietė kelią tokiems garsiems šiuolaikiniais menininkams kaip Harry Connick, Jr., Terence Blanchard ir Nicholas Payton.

Taip pat gimęs New Orleans, Ellis pradėjo muzikos karjerą grodamas saksofonu, o 6-ame dešimtmetyje iškeitė jį į pianiną. Iki 7-o dešimtmečio Ellis Marsalis tapo vienu gerbiausių džiazo pianistų, grojusių su tokiomis legendomis, kaip Alvine Batiste, Jimmy Rushing, James Black ir Al Hirt. Vienu metu jis turėjo savo naktinį klubą, keliavo ir koncertavo visame pasaulyje, ir kartais pasinerdavo į mokymą. 1976 m. jis tapo afroamerikiečių muzikos dėstytoju Xavier University, o vėliau vadovavo džiazo studijoms University of Orleans, Virginia Commonwealth University ir New Orleans Center for the Creative Arts. Jis baigė magistro laipsniu Muzikos edukologiją Loyola, ir 1985 m. buvo nominuotas „Grammy“. Ellis Marsalis taip pat priklauso „National Endowment for the Arts“ tarybai bei įrašė du solinių albumus „Aukso širdis“ („Hearth of Gold“) ir „Trumpas stabtelėjimas“ („Whistle Stop“).

VH-1 televizijos laidos metu Branford Marsalis, paklaustas apie jo ypatingą muzikantų šeimą, atsakė: „Mano tėvas buvo muzikantas, tai buvo tiesiog jo užsiėmimas, kaip kad kito vaikino tėvas vairavo mėsos šaldytuvą-sunkvežimį. Tai buvo visai ne tai, kaip dabar pateikia žiniasklaida 'Marsalis: pirmoji džiazo šeima!' Mūsų namai buvo normalūs. 'Ar tu padarei namų darbus?' 'Ne'. 'Kada ruošiesi juos padaryti?' — Tu žinai, aš rimtai klausiu. 'Žinau, tėti, tuoj'. Mes nesijautėme pakylėti dėl to, kad mūsų tėvas buvo muzikantas. New Orleans buvo toks klubas 'Lu and Charlie's' ir jie gamino patius geriausias, keptus ant žarijų, mėšainius. Taigi, mes eidavom į šį klubą, apsimesdami, jog 'einame klausytis muzikos, tėvo ar kito muzikanto, bet mūsų vienintelis tikslas buvo mėšainiai. Kartu su broliu Wynton šlamsdavome mėšainius pirmos dalies metu ir užmigdavome sotūs, pasirėmę ant stalų, antros dalies metu. Tėvas mus miegančius nunešdavo į mašiną“.

Per dvi dienas 1995 m. vasaros pabaigoje tėvas pianistas Ellis Marsalis ir sūnus saksofonistas Branford Marsalis įrašė nuostabų albumą „Mylėtos“ („Loved Ones“). Susidedanti iš pianino solinių kūrinių ir saksofono — pianino duetų ramios tylios muzikos kolekcija kiekviena melodija atskleidžia vis kitą moters meistriskumo niuansą.

Projektas prasidėjo nuo Ellis noro įrašyti žymiausių dainų apie nepamirštas moters solo albumą. Jo švelnus poliharmoninis stilius idealiai tiko tokiam uždaviniui. Tačiau, beinterpretuodamas tas dainas, Ellis atrado, kad tam tikros dainos skambėtų giliau kartu su juo grojant Branford, kuris, jo

Branford Marsalis ir Eric Revis derina instrumentus „Nova Jazz Cavo“ muzikos įrašų studijoje, Terraso, Ispanijoje. Rod Ward nuotr.

nuomone, yra kūrybingiausias šiuolaikinio džiazo atlikėjas. Branford taip pat buvo pasirošęs groti su tėvu. Jis daugelį metų tėvui siuntė Keith Jarrett ir kitų šiuolaikinių džiazo atlikėjų albumus. Branford buvo įdomu matyti tėvo klausymą, suvokimą šių naujų dalykų, tikrinimą jų, remiantis savo patirtimi. „Tarp mūsų nėra kultūrinio nesuskalbėjimo, — sakė Ellis, — Branford yra įstabiai eklektiškas, jis žino visas dainas ir frazes bei jų kilmę“.

Albumu su subtilumu ir elegancija interpretuojama keturiolika žymiausių klasikinių amerikiečių dainų, parašytų apie moteris: „Delilah“, „Maria“ iš „West Side Story“, Cole Porter komiškoji „Miss Otis Regrets“, Gershwin „Liza“ ir „Bess, You Is My Woman“ iš „Porgy and Bess“, „Lora“, Duke Ellington „Angelica“, „Sweet Loraine“, „Louise“, „Stella by Starlight“ ir „Lulu Back in Town“. Taip pat grojama „Dear Dolores“, sukurta Ellis Marsalis ir skiriama su didele meile atminti Ellis žmonai, Branford mamai.

Kuri daina bus atlikta duetu, o kuri — solo, buvo nuspręsta tik grojant. Džiazas — tai vienintelė muzikos sritis suteikianti tiek laisvės atlikėjui. Dainos „Maria“ ir „Stella“ buvo grotos galybė kartu, bet turbūt niekada nebuvo atliktos taip lėtai. Nors albumo interpretacijos pasižymi ramumu, meditativumu, tačiau ne visos dainos atliekamos larchetto, pvz., „Lulu“ ir „Louise“.

Branford prisipažįsta, jog iki šio albumo, įrašyto kartu su savo tėvu, jis niekada nebuvo įrašinęs nieko romantiško. Tiesa, anot jo, jis buvo nestubintas malonios patirties. Albumas „Mylėtos“ — gracingas ramus pašnekesys tarp tėvo ir sūnaus — visų pirma skiriamas visoms moterims ir, žinoma, priskiriamas nepamirštamiesiems.

Afrikos-Amerikos meno sintezė

Branford Marsalis visada pasižymėjo muzikiniu įvairiapusiškumu. 43 m. muzikantas toliau tobulina savo atlikėjo igū-

Branford Marsalis ir „The Blue Note“ Milan, Italijoje.

Rod Ward nuotrauka.

džius, kuria muziką ir tęsia „Marsalis Music“ prodiuserio darbą su dviem savo ir keliais naujų, daug žadančių džiazo atlikėjų projektais. Daugelis šių naujų talentų pristatomi Branford naujausiam albume „Atskleistas Romare Bearden“ („Romane Bearden Revealed“). Albumas buvo sukurtas kartu su Romane Bearden fondu ir Afrikos-Amerikos vizualiojo meno retrospektyva „The Art of Romare Bearden“, organizuota Nacionalinės Washington, DC, galerijos, kuri bus pristatyta JAV 2005 metų pavasarį. Albume skamba naujai interpretuojama džiazo klasika, įkvėpusi Bearden, o taip pat ir originalios kompozicijos. Projekte Bearden ir Marsalis per improvizacijos, formos, ritmo ir spalvos muzikos idėjas išreiškė vizualines frazes, taip papildydami ir išplėsdami kultūros paveldą.

Po koncerto — kaltas ir susigėdęs

21-ame amžiuje klausytojams

turbūt svarbesnis ritmas nei melodija. Ypač jis svarbus tapo įsigalėjus „Europop“ muzikai. Daugelyje dabartinių populiarių dainų iš esmės nėra melodijos, jose vyrauja ritmas. Tačiau, anot Branford Marsalis, muzikai melodija visada liks svarbiausia, nes jis suvokia, kaip ji lengvai išsprūsta, kaip sunku ją sulaikyti.

Vieną savo albumų Branford Marsalis pavadino „Mūsų protėvių pėdsakai“ („Footsteps of Our Fathers“). Praeitais ir tradicija svarbi džiaze, bet ne populiariojoje muzikoje. Ši muzika nesizvalgo atgal, jos tikslas — paprastumas. Kai Branford Marsalis buvo gastrolėse kartu su Sting, šis ėmė jam pasakoti, jog jis domisi Bach, nori keisti savo muziką, praplėsti naujomis idėjomis. Tada Branford jam patarė to nedaryti, nes tai lyg Pandoros skrynija, tai pakeičia muziką. Ji tampa sudėtingesnė ir žmonės nustoja ją mėgti.

Branford Marsalis visą gyvenimą domėjosi įvairiomis muzi-

kos kryptimis. Augdamas juodaodžių rajone New Orleans, klausėsi rokenrolo ir R&B bei lankė privačią katalikišką mokyklą. Vaikai mokykloje bandė priversti jį pasirinkti: „Mums nepatinka tas R&B šlamsstas“, o grįžus namo klausdavo: „Kodėl tu klausaisi baltaodžių muzikos?“ Branford Marsalis išmo-

ko atsirinkti iš abiejų pasaulių, kas buvo vertingiausia. Iš ten jis atsinešė ir suvokimą, jog džiazo muzika turi būti stipri, intensyvi, lyg rokas. Pastaruoju metu madingas tylius, „švarus“, profesionalus džiazas. Džiaze nebelineka šurkštumo, viskas nušlifota, grojama *altissimo* registru. Gal išskyrus Coltrone, Tony Williams ir Art Blakey grupes. Taip pat ir Branford Marsalis, kuriam svarbu dalintis gryna energija, perduoti muzikos intensyvumą. Svarbu, jog žiurovas klausytų jo tvirtai sučiaupęs lūpas ir koncerto pabaigoje kartu su Branford Marsalis jaustųsi „kaltas ir susigėdęs!“.

Filmuoja „Dievų mišką“

Vilniuje prieš Kalėdas pradėtas filmuoti režisieriaus Algimanto Puipos vaidybinis kino filmas „Dievų mišką“ rašytojo Balio Sruogos atsiminimų knygos motyvais. Gruodžio 20 d. turgaus scenos buvo filmuojamos Užupio rajone.

Kaip sakė filmo pagrindinis bendrovės „Baltijos filmų grupė“ direktorius Robertas Urbonas, iki Kalėdų dar bus filmuojama Vilniaus gatvėse ir viename iš Trakų gatvės pastatų — „išsikurs“ pagrindinio perso-

nažo Profesoriaus, kurį vaidina teatro ir kino aktorius Valentinus Masalskis, butas ir hitlerininkų tardytojo kabinetas.

Po Naujųjų metų filmavimo darbai kelsis į Klaipėdą — uostamiestyje bus filmuojamas veiksmažodis vokiškajame Dancinge (debartiniame Gdanske), filmo scenos koncentracijos stovykloje ir pajūryje.

Filmalo scenarijaus autoriai — Algimantas Puipa ir Ricardas Gavelis. „Dievų mišką“ filmuoja operatorius Algimantas Miku-

tėnas, filmo antroji režisierė — Janina Lapinskaitė, dailininkas — Galius Kličius.

Pasak R. Urbono, jau tikrai žinoma, kad konclagerio komendantą vaidins žinomas britų aktorius Steven Berkoff, prieš kelis metus vaidinęs Lietuvoje kurtame televizijos filme „Atila“. Kitus ryškiausius „Dievų mišką“ personažus įkūnys garsūs lietuvių aktoriai. Iš viso filme bus apie 80 vaidmenų.

Pasak filmo kūrėjų, būsimasis filmas nebus garsaus literatū-

ros kūrinių pritaikymas ar ekranizacija, tik remsis šiuo kūriniu. Filme bus ir sugalvotų epizodų, kurių neparašė B. Sruoga. „Dievų mišką“ vadina bus daugiau sarkazmo, metaforinio humoro, geriausiai suprantamo skaiciuosiems B. Sruogos *Dievų mišką* — beletrizuoti Stuthof'o atsiminimų knyga, parašyta grįžus iš šio mirties lagerio 1945 metais.

Beveik dviejų valandų trukmės koproducinio filmo sąmata

Apdovanotas kalbininkas

2004 metų Kazimiero Būgos premijos laureatu tapo garsus kalbininkas, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas, profesorius, habilituotas daktaras Algirdas Sabaliauskas.

Lietuvos mokslų akademijos skiriama premija už darbus lietuvių kalbos istorijos leksikos srityje laureatui įteikta gruodžio 21 d. Vilniuje vykusioje mokslinėje konferencijoje, skirtoje kalbininko Kazimiero Būgos 125-osioms gimimo metinėms. A. Sabaliauskas konferencijos dalyviams skaitė pranešimą „Lietuviškosios baltistikos pradžia. Kazimieras Būga — žodynininkas“.

75 metų profesorius A. Sabaliauskas savo mokslinį darbą daugiausia skiria baltų kalbų, tarp jų ir lietuvių, leksikos ir jos raidos tyrinėjimams. Profesorius yra daugelio knygų autorius: *Žodžiai keliauja*, *Žodžiai pasakoją*, *Žodžiai atgyja*, *Šimtas kalbos mįslių*. Žymūs litua-

apie 3,5 milijono litų. Pasak R. Urbono, tikimasi, kad Lietuvos kultūros ministerija laikyvis išpareigojimo finansuoti trečdajį filmo sąmatos — iki Naujųjų metų laukiamas 40 tūkst. Lt, kitamet — 900 tūkst. Lt. Filmo koproduceris — Carl Richards iš Didžiosios Britanijos.

Filmavimo darbus užbaigti planuojama vasario pradžioje. „Dievų mišką“ premjera Lietuvos ekranuose numatoma kitų metų rudenį. (Elta)

nistai, Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, Kaip tyrinėta lietuvių kalba, Baltų kalbų tyrinėjimai, Mes baltai, Lietuvių kalbos leksika, Rytų slavų kalbininkai lituanistikos baruose (kartu su Jonu Palioniu), *Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę* ir kt.

Nuo 1994-ųjų kas penkerius metus teikiama K. Būgos premija taip pat yra pelnė akademikas profesorius Zigmantas Zinkevičius ir hab. dr. Giedrius Subačius.

Mokslinėje konferencijoje, skirtoje K. Būgos 125-osioms gimimo metinėms, pranešimus apie vieno garsiausių lietuvių kalbos tyrinėtojų raštų leidybą, etimologijos, dialektologijos ir akcentologijos darbus skaitė akademikai Z. Zinkevičius, Vytautas Mažiulis, profesoriai Viktorija Daujotytė, Aleksas Girdeinis ir dr. Danguolė Misorius yra daugelio knygų autorius: *Žodžiai keliauja*, *Žodžiai pasakoją*, *Žodžiai atgyja*, *Šimtas kalbos mįslių*. Žymūs litua-

Paslaptinga Magdalenos žemė

Atkelta iš 2 psl.

Magdalenos daiktai — baldai, papuošalai, indai, kelionių suvenyrai, dovanos, nuotraukos, jos mamos relikviniai daiktai ir, žinoma, paveikslai apsigyveno Suvalkijoje, Paežerių dvare, ant Paežerių ežero kranto. „Padovanojau ir teltelių siuvinėtas staltieses. Net ir šeimos nuotraukų nepagailėjau muziejui atiduoti“, — sako Magdalena. Tokį didžiulį pasitikėjimą muziejininkais ji davė avansu.

Vietovė labai graži, bet dvaro pastatai labai apleisti iki šiolėi. Materialiais dalykais susirūpinę suvalkiečiai mažiau dėmesio ir pastangų skiria dvasios reikalams. Magdalena ėmėsi neįkainuojamos aukos, padarytos iš meilės savo gimtajam kraštui. Tik su jos parama buvo suremontuotas buvusio dvaro ofisinis pastatas, kurį iki višiško nuosmukio apleido netvarkingi gyventojai, nes nuo sovietmečio iki pat praėjusių metų tame name buvo keletas butų. Dabar jame įrengti jaukus darbo kabinetai, saugyklos, pirmasis aukštasis Magdalenos Stankūnienės memorialinei ekspozicijai, praturtintai Vilkauskių krašto etnografiniais daiktais. Magdalenos daiktai susigyveno su vietinių ekspedicijų metu surinktais arba aplinkinių kaimų gyventojų dovanotais daiktais. Jie ėmė kalbėtis kulnienė, buvo rodomas dokumentinis filmas apie K. Būgą „Tėvų kalbą pamilęs, save užmiršau“. (Elta)

Šiandien Magdalena Stankū-

nienė dar labai gyvybinga ir kūrybinga. Ji kuria vis naujus ciklus, išbandydama vis naujas kūrybos technikas. Ji yra Vilkauskių rajono garbės pilietė, už indėlių Lietuvos kultūrą jai dėkojo Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, įteikdamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordiną. Ji yra pelniusi daug premijų Amerikoje surengtos parodos, o Lietuvos muziejuose ar mokyklose laukia žiurovų jos tapybos paveikslai. Prieš 60 metų palikdama savo kraštą, ji vis dėlto jo nepaliko, širdimi ir siečia įsikūbė į gimtąją žemę, kuri tokia svarbi jos kūryboje, kaip šaknims i ja godžiai įsikimba Magdalenos apdainuoti medžiai, gėlės ir kiti augalai. Tikėjimas žeme ir menu teka per ją kaip skaidrus Žvirgždės vanduo, jos širdies dosnumas glosto kitų žmonių širdis kaip prino-kusios vasaros saulės spinduliai. Na ir kas, kad Magdalena Stankūnienė priversta dalytis tarp dvejų namų: du mėnesiai Lietuvoje, likęs laikas — Čikagoje. Nežinia, kur jos yra daugiau — Lietuvoje ar Amerikoje. Tik žinau, kad jos daiktai ir jos kūriniai tytulėliai ją šaukia: Magdele, Magdute, Magdalena, sugrįžk pas mus. Mes čia, kur tavo žemė ir dangus, ir gėlėtos pievos, ir rudens auksas ir žiemos nespaltovta grafika, amžinon atmintin įrežiant peidomavusią Oželių lygumų melancholią ir Vilniaus bažnyčių stogų raudonį.

Vilniaus Užupio rajone pradėtas filmuoti A. Puipos vaidybinis kino filmas „Dievų mišką“. Valdo Kopisto (Elta) nuotr.